

УДК 364.2-053.4:314.151.3-054.7

ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОТРЕБ ДІТЕЙ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ У НОВОМУ СОЦІАЛЬНО-ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Завацька Л. М.

Стаття присвячена особливостям адаптації дітей трудових мігрантів до нових соціальних умов. Охарактеризовано завдання сучасної соціально-педагогічної діяльності щодо успішної соціалізації зазначеної категорії дітей у соціально-освітньому середовищі навчального закладу. Проаналізовані результати дослідження соціальних потреб дітей трудових мігрантів, здійсненого з метою визначення можливостей зміни їх ситуації на краще і подолання складних життєвих обставин.

Ключові слова: адаптація, діти трудових мігрантів, соціалізація, соціальні потреби, соціально-освітнє середовище.

Статья посвящена особенностям адаптации детей трудовых мигрантов к новым социальным условиям. Охарактеризованы задания современной социально-педагогической деятельности относительно успешной социализации соответствующей категории детей в социально-образовательной среде учебного заведения. Проанализированы результаты исследования социальных потребностей детей трудовых мигрантов, осуществленного с целью определения возможностей изменения их ситуации к лучшему и преодоления сложных жизненных обстоятельств.

Ключевые слова: адаптация, дети трудовых мигрантов, социализация, социальные потребности, социально-образовательная среда.

The article is devoted to the peculiarities of adaptation of migrant workers' children to new social conditions. The tasks of the modern social-pedagogical work pertaining to successful socialization of the above-mentioned category of children in the socio-educational environment of an educational institution are characterized. Research results on social needs of migrant workers' children are analyzed with a purpose of improving their situation and overcoming difficult life circumstances.

Key words: adaptation, migrant workers' children, socialization, social needs, social-educational environment.

Актуальність досліджуваної проблеми. Міграційні процеси в сучасному суспільстві концентрують особливості соціально-економічного розвитку країни та її регіонів. У загальній структурі масових переселень, викликаних економічними, соціальними, міжнародними суперечностями, проблеми соціальної адаптації мігрантів відносяться до ключових питань стабілізації суспільства. Чим вищий рівень адаптації мігрантів до нових умов життя, тим значнішою є економічна та інтелектуальна віддача людських ресурсів для розвитку регіонів, і навпаки, посилення конфліктогенного потенціалу міграційних потоків на територіях в'їзду знижує рівень адаптації вимушених мігрантів, негативно впливає на ринок праці і підсилює соціальну напруженість.

У дітей, які разом з батьками опиняються в іншій країні, серед представників іншого культурного середовища, часто виникають труднощі в соціальній адаптації. Особливо це стосується адаптації до соціально-освітнього середовища. Незнання мови, цінностей та традицій іншої країни, нетолерантне, а подекуди і зневажливе ставлення з боку дітей корінного населення створює завади для успішного пристосування дітей трудових мігрантів до умов нового середовища. А відтак, актуальним завданням сучасної соціально-педагогічної діяльності є створення умов для успішної адаптації дітей трудових мігрантів до умов соціально-освітнього середовища.

Проблемі міграції присвячено низку зарубіжних та вітчизняних досліджень. Її освітню парадигму висвітлено в працях В. Коновальчука, Т. Поддубної, А. Швацької. Різноманітні аспекти соціально-педагогічної роботи з мігрантами

досліджували В. Андреєнкова, Т. Веретенко, І. Зверєва, П. Павленок, А. Ходорчук. Проблеми соціально-освітнього середовища виокремлено в теорії соціальної педагогіки (О. Безпалько, А. Капська, Л. Міщик, Н. Чернуха); у характеристиці технологій соціально-педагогічної роботи (Р. Вайнола, Л. Завацька, С. Архипова). Серед досліджень проблем соціально-виховного середовища привертаять увагу праці С. Мукомел, Ж. Петрочко, М. Шакурова. Дослідження, що стосуються організації соціально-педагогічної роботи з дітьми трудових мігрантів, належать С. Андрійчук, Л. Ковальчук, К. Левченко, Д. Пенішкевич, І. Цушко.

Проаналізувавши роботи дослідників, ми можемо стверджувати, що більшість їх в основному присвячені вивченню певної проблеми міграції та її процесів. Проте комплексна проблема успішної адаптації дітей трудових мігрантів з урахуванням визначення і рівня задоволення їх потреб на сьогоднішній день досліджена недостатньо.

Метою статті є аналіз та дослідження соціальних потреб дітей трудових мігрантів у новому соціально-освітньому середовищі загальноосвітнього навчального закладу.

Виклад основного матеріалу. Після переїзду дітей трудових мігрантів до нової країни у них виникає багато проблем, що утруднюють їх соціальну адаптацію, яка є структурним елементом соціалізації. Соціальна адаптація – пристосування дитини до умов існування різних соціальних структур і спільнот, внаслідок чого вона засвоює існуючі в них норми, цінності та ідеали. В процесі соціальної адаптації дитина трудових мігрантів погоджує самооцінки і свої претензії зі своїми можливостями і реальностями соціального середовища.

Важливим соціальним інститутом, який допомагає дітям трудових мігрантів успішно адаптуватись, а отже, і соціалізуватись, є загальноосвітній навчальний заклад. Школа являє собою суспільство в мініатюрі – саме тут відбувається формування особистості дитини та її поведінки. Освіта забезпечує відтворення та засвоєння соціального досвіду; знань і цінностей, необхідних для соціальної практики; формує навички соціальних відносин. Вона є також сферою духовного росту дитини [1].

У процесі соціалізації дітей трудових мігрантів можна визначити три взаємопов'язані напрямки діяльності школи:

- передавання (організація) соціального досвіду учням, створення необхідних сприятливих умов для повноцінної самореалізації, саморозвитку особистості, її самоактуалізації у близькому оточенні;
- створення сприятливого середовища в сім'ї та її близькому оточенні, формування у мікросередовищі соціально значущих групових і колективних норм, орієнтацій і цінностей;
- ресоціалізація і соціальна реабілітація, що передбачають комплекс заходів забезпечення соціальної допомоги і захисту дітей трудових мігрантів з метою їх успішної адаптації і включення в життя [2].

Криза, пережита мігрантами та їх дітьми, може набувати м'яких форм і навіть бути взагалі відсутньою у разі впровадження у практику соціальної роботи моделі оцінки потреб таких клієнтів і на їх основі створення сприятливого середовища адаптації та соціалізації. Загальноосвітня школа зазвичай не вирішує таких неоднозначних проблем, проте вона може створити підґрунтя для системного моніторингу процесу надання послуг сім'ї мігрантів в цілому.

Проблема потреб привертала і продовжує привертати увагу багатьох дослідників у різних галузях суспільних наук. Однак не можна стверджувати, що існує однозначне розуміння сутності і ролі потреб як суто людського феномена.

Потреби є такими станами особистості, через які здійснюється регуляція поведінки, визначається напрям думок, почуттів і волі людини. Разом з тим потреби формуються і задовольняються у конкретному середовищі, набуваючи форми, змісту, обумовлюючись цим середовищем. Отже, "потреби – об'єктивний недостаток організму в певних умовах, який забезпечує його життя і розвиток" [3, с. 28].

Особливу увагу приділяв потребам дитини В. О. Сухомлинський. Педагог розумів, що саме задоволення потреб лежить в основі будь-якої діяльності, бо вони – рушій людського життя. У свою чергу І. Д. Бех звертає увагу на те, що

якщо не створити дитині адекватних форм реалізації її вікових потреб, то саме ці потреби не зникнуть, а шукатимуть інших форм реалізації, не виключаючи й асоціальних.

Таким чином, здійснивши аналіз теоретико-практичних аспектів потреб та їх задоволення у конкретному середовищі, ми прийшли до висновку, що оцінка потреб дитини мігрантів дасть можливість узагальнити й проаналізувати інформацію щодо стану та життєвих обставин сім'ї цієї дитини з метою визначення необхідних видів і обсягів послуг та їх впливу в ході адаптації дитини мігрантів до нового соціально-освітнього середовища.

Нами було проведено дослідження соціальних потреб дітей трудових мігрантів на базі загальноосвітнього навчального закладу № 6 м. Чернігова. На час дослідження (2013–2014 н. р.) у закладі навчалось 340 учнів, із них 53 дитини трудових мігрантів.

На підставі аналізу науково-педагогічної літератури (Ж. Петрочко, В. Кузьмінський, І. Зверєва) та проведеного дослідження нами встановлено, що на успішність соціальної адаптації дітей трудових мігрантів впливає рівень задоволення їх потреб. Відповідно виділено чотири блоки потреб дітей трудових мігрантів, рівень задоволення яких сприятиме більш успішній адаптації до умов соціально-освітнього середовища: освіта, емоційний розвиток, сімейні та соціальні стосунки, соціальна презентація.

Під час дослідження потреб в освіті дитини мігрантів ми з'ясували інформацію про:

- успіхи дитини у засвоєнні навчальної програми загалом та конкретних навчальних предметів зокрема;
- ставлення дитини до навчання;
- можливі труднощі у навчанні та спілкуванні у класі, з однолітками;
- стан відвідування дитиною школи;
- якою є участь дитини у різних виховних заходах, що проходять у школі;
- чи відвідує дитина позашкільні навчальні заклади, секції, гуртки тощо.

Узагальнені результати дослідження дозволили зробити такі висновки: 70 % респондентів найбільшою проблемою в навчанні та спілкуванні з однолітками визначають недосконалий рівень знання мови спілкування, і цей фактор провокує зниження інтересу дітей трудових мігрантів до навчання та відвідування школи; 67 % дітей мігрантів проявляють низьку активність щодо участі у виховних заходах, які проводяться у школі; 84 % дітей даної категорії не відвідують різноманітні секції та гуртки через недостатню поінформованість про них.

Під час дослідження емоційного розвитку дітей трудових мігрантів нами було оцінено:

- як емоції впливають на стосунки дитини з іншими людьми;
- чи намагається дитина привернути до себе увагу;
- чи спостерігається у поведінці дитини дратівливість, вередливість;
- особливості емоційних реакцій дитини у стресових ситуаціях;
- чи існують у дитини труднощі у спілкуванні з іншими дітьми;
- що непокоїть, тривожить дитину або чого вона боїться.

Отримані дані дають змогу стверджувати, що 60 % дітей трудових мігрантів після переїзду до нової країни або регіону відчувають страх та дискомфорт. Виявилось, що 58 % респондентів проявляють низький рівень довіри до корінного населення. Діти трудових мігрантів стверджують, що вони проявляють агресію, можуть бути грубими і дратівливими з незалежних від них обставин. У спілкуванні з іншими дітьми у 63 % респондентів виникають труднощі, можуть простежуватись конфлікти.

Сімейні та соціальні стосунки – взаємостосунки, що складаються у сім'ї, суспільстві і визначають їх типовий емоційний стан та мікроклімат. Саме у системі міжособистісних взаємодій у сімейному середовищі формуються духовні якості особистості чи, навпаки, бездуховність.

У сімейних та соціальних стосунках для дитини має значення:

- потреба у стабільних і люблячих стосунках з батьками;
- можливість формувати емпатійні стосунки;
- дружба з однолітками та іншими значущими особами.

Результати дослідження свідчать, що 78 % дітей трудових мігрантів більшість часу проводять з сім'єю. У сімейному колі панівне місце займають традиції та цінності країни, з якої емігрувала сім'я, що частково призупиняє процес успішної адаптації дітей. 66 % респондентів стверджують, що їх батьки недостатньо активно беруть участь у шкільному житті, мало спілкуються з педагогічним колективом школи, що також гальмує процес адаптації дитини у соціально-освітньому середовищі.

Основні запитання, відповіді на які дозволять визначити рівень соціальної презентації дитини, такі:

- чим вона вирізняється серед інших членів соціуму;
- яке враження дитина справляє (її зовнішній вигляд);
- чи вміє дитина коректно поводитися, дотримуючись моральних норм;
- який авторитет та міжособистісний статус дитини у дитячому та дорослому колективах;
- чи вміє дитина ввічливо звернутися, у разі потреби, до незнайомої особи;
- чи знає, як і коли себе презентувати.

Інтерпретація результатів показала, що у 68 % дітей трудових мігрантів показник соціальної презентації знаходиться на низькому рівні. Це пов'язано з відмінностями у традиціях та звичаях країн, зміною соціального середовища.

Висновки. Отже, підсумовуючи результати проведеного дослідження, можна зробити однозначний висновок про те, що у дітей трудових мігрантів значна кількість проблем, які утруднюють їх адаптацію у новому для них соціально-освітньому середовищі. Тому завдання створення для них відповідних умов та задоволення основних потреб в першу чергу повинні виконувати загальноосвітні навчальні заклади, де діти трудових мігрантів здобувають освіту.

Література

1. Булавенко С. Д. Шляхи формування соціально-адаптованої особистості в загальноосвітній школі / С. Д. Булавенко // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія "Педагогічні науки". – Чернігів : Вид-во ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка, 2012. – Вип. 96. – С. 28–30.
2. Голованова Н. Ф. Социализация и воспитание ребенка : учеб. пособ. для студ. высших учеб. зав. / Н. Ф. Голованова. – СПб. : Речь, 2004. – 272 с.
3. Омеляненко В. Л. Теорія і методика виховання : навч. посіб. / В. Л. Омеляненко, А. І. Кузьмінський. – К. : Знання, 2008. – 415 с.